

MIÉRT TÁMOGASSA AZ ÁLLAM
A KULTÚRÁT?

Itt nem a *van*, tehát a valahogyan *támogatja*, jelen idejű tényyszerűségének suk-sük változatáról van szó. A *kell* elméleti, elsősorban közgazdasági indokait vázolom.¹

Az *állam* a központi államhatalmi (Országgyűlés) és államigazgatási (Kormány) szerveket, valamint a helyi, területi államigazgatást (megyei- és települési önkormányzatok) jelenti.

A kultúra fogalmának tágabb, szűkebb és érték-tételezett értelmezését több, korábbi tanulmányban vázoltam; például Koncz [2004/a, b és 2010/c]. *Itt a kultúrát szűkebben értelmezem*: a művészetek, a tömegkommunikáció, a sajtó, a közgyűjtemények, a közművelődés intézmény- és tevékenységrendszerét jelenti; valamint a közművelődés és az oktatás határterületét: a felnőttképzést, továbbképzést.

1 A tanulmány eredeti, bővebb változata: Koncz [2010/b]. Készült az Állami Számvevőszék Kutatóintézete felkérésére, amelyért ezúton is köszönetet mondok Jánossy Dániel kutatásvezetőnek. Az összefoglaló tanulmányt lásd: Jánossy [2010]. A eredeti írás tartalomjegyzékét a Függelékben közlöm, a további tájékoztatást igénylők és a művelődés-gazdaságtani kutatásokhoz kapcsolódni akarók orientálása érdekében.

Ebben az írásban nincs szó arról, hogy bővebben és tágabban kik finanszírozzák a kultúrát és arról sem, hogy miként, hogyan teszik ezt. Ezek sémáit már korábban elemeztem: Koncz [2005, 2006/b, 2010/c].

A *miért tegye az állam* témakörben a legfontosabb hazai, szakirodalmi előzmények az irodalom jegyzékében található; elsősorban Vitányi Iván, Kuti Éva és Marschall Miklós írásaira hívom fel a figyelmet.²

Az állam szerepe a kultúrában (és ezen belül: miért, mit és hogyan finanszírozzon az állam a közművelődés terén) kérdéskörben korábban az alapos, átfogó elemzést *Kuti Éva* és *Marschall Miklós* végezték el, döntően közvetlenül a rendszerváltás előtt és alatt. Később tanulmánykötetek [Daubner-Horváth-Petró, 2000; Karikó, szerk. 2006; Török, szerk. 2010.] és esszék [pl.: Szilágyi, 2002; L. Simon, 2007.] sokasága foglalkozott a témával.

Tételeim és javaslataim megfogalmazásánál, az elméleti irodalom mellett, figyelembe veszem az

2 Lásd az irodalomjegyzékben, ahol egyébként nem csupán az itt ténylegesen megidézett forrásokat közlöm, hanem az eredeti tanulmányhoz készített válogatást, az oktatás és kutatás segítése érdekében.

Állami Számvevőszék alábbi jelentését és tanulmányait (ezek adatait lásd az irodalomjegyzékben: ÁSZ... kezdettel):

– Jelentés a helyi önkormányzatok közművelődési és könyvtári feladatellátásáról és finanszírozásáról. 2005. június;

– Az állam célszerű gazdasági szerepvállalása a XXI. század elejének globális gazdaságában. 2005. szeptember;

– A felnőttképzési rendszerek hatékonysága nemzetközi összehasonlításban. 2009. október.

Itt most a tárgyalási logikám és kérdéseim a következők:

– Miért, milyen okok miatt avatkozzon be az állam a kultúrába és finanszírozza azt?

– Milyen funkciókkal, célokkal avatkozzon be?

– Miként, hogyan, milyen eszközökkel avatkozzon be?

– És végül, milyen mértékben avatkozzon be; tehát az állami pusztítás, romboló passzivitás és a csillagos ég között hol van az optimum... és ez hogyan mérhető?

Az alábbiakban csak az okokról és a funkciókról lesz szó. A leíró elemzést több esetben kiegészítem a normatív tételezéssel.

A beavatkozás okai

1.) A központi kormányzat és a területi önkormányzatok tulajdonában van *kulturális vagyon*; ingatlanok, épületek, szervezetek, ingóságok. Mindaddig, amíg ezek vannak, valamit kezdeni kell velük: őrizni, stagnáltatni, fenntartani, működtetni, felújítani és fejleszteni... A rabló privatizáció, az ország kifosztása után nem engedhető meg a vagyon további erodálása, széthordása. *Abban az esetben is a kultúra számára kell a vagyont hasznosítani, ha az eredeti funkciójára már nincs szükség; tehát eladás esetén a szférán belül kell tartani és új beruházásra vagy más kulturális vagyon felújítására kell fordítani a befolyt összeget. Tehát: kulturális vagyont csak kulturális vagyona szabad cserélni és tilos felélni!*³

2.) Az állami tulajdonú műemlékek és gyűjtemények megőrzése, konzerválása, hasznosítása és tágabban a *tárgyi és szellemi kulturális örökség őrzése*, társadalmi hasznosítása (megismertetése), használatukkal az oktatás és a turizmus segítése, bővítése állami feladat. Továbbá a nem állami (pl. egyházi) tulajdonú tárgyi és szellemi kulturális örökség megőrzésének és hasznosításának ösztönzése is vitathatatlanul az.

3 Ezzel megismételtem az 1990-es évek elején felvetett és bizony elúszott szempontokat. Lásd pl. az irodalomjegyzékben: Magyar Kulturális Kamara Államháztartási Szakértői Bizottsága [1993].

3.) A művelődés-gazdaságtan, kultúra-gazdaságtan egyik (immár klasszikus) alapképlete a *költés-kór*. (Első hazai leírását lásd Koncz, 1981; további elemzések: Daubner-Horváth-Petró, szerk., 2002.) *Baumol-Bowen amerikai közgazdászok az 1960-as évek elején figyeltek fel a következőkre:*

– *Az előadóművészetek területén a reálköltségek ugrás-szerűen emelkedtek, ugyanakkor a fizetőképes kereslet lényegesen nem változott. Szerintük a kulturális szektor termelékenysége az átlagos termelékenységnél alacsonyabb, ugyanakkor a béreket itt is a nemzetgazdasági átlagos termelékenység határozza meg.* A kulturális „output” növekedési üteme tehát kisebb, mint a béreké, így az ütem csak növekvő ráfordításokkal tartható fenn. Ezért a kultúrára fordított összegek növekedése nem feltétlenül mutatja az „output” növekedését és önmagában semmiképpen sem jelenti a hatékonyság javulását. Ezt a tendenciát Baumol-Bowen-hipotézisnek, majd tételnek nevezte a szakirodalom. Vizsgálatukban a színház, az opera, a zene és a táncművészetek közös gazdasági dilemmájára kerestek választ. A jelentés később az elemzések sorozatát indította el. Érdekessége abban is rejlett, hogy először derült bizonyítottan fény arra, hogy *az előadóművészetek terén valóban érvényesülnek speciális gazdasági összefüggések.* Ez az „iparág” valóban megköveteli a gazdasági elemzést és a sajátos menedzselést, s nem csupán a művészek panszairól van szó. – Nyilvánvalóvá vált, hogy a konaszter nézőtér és színpadtechnika kialakítása ténylegesen nagyipari jellegűvé vált, s ezzel párhuzamosan növekedtek a színészekkel, a statisztákkal, a technikai személyzettel és a kiszolgáló adminisztrációval kapcsolatos személyi költségek. A technikai fejlődés az alkotás koncepcióját és folyamatát is befolyásolta; maga az alkotás is egyre inkább technikaigényessé vált. A fizetőképes kereslet viszont nem növekedhet a költségeknek megfelelő ütemben; egyrészt azért, mert a nem városi települések színházakkal való ellátatlansága és a színház iránti érdeklődés stagnálása miatt a színházat látogatók száma nagyobb ütemben nem növelhető. Másrészt azért, mert a belépőjegy árát nem lehet olyan mértékben emelni, hogy fedezzék a költségeket, hiszen ebben az esetben a színházi közönség – elsősorban az alacsonyabb jövedelműek – egy részét eleve elriasztanák a színháztól és az előadóművészetek más formáitól.⁴

4 A nemzetközi szakirodalom felhasználásával, 1984-ben elvégeztem a magyarországi színházak gazdasági-statisztikai elemzését; részben bizonyítva a költség-kórt. Lásd: Koncz [1984/a]. Ezt hazánkban is számos színházgazdaságtani elemzés követte. Ezekről és az újabbról lásd: www.szinigazdasag.hu

– Mindez az imént említett örökség-örzés és hasznosítás, bizonyíthatóan a *komoly műfajú* alkotás-terjesztés-befogadás és az egyházak működése terén érzékelhető. A költség-kór kezelése állami beavatkozást igényel, noha az állami és vállalkozói szektor (állami szorgalmazású, ösztönzésű PPP rendszerű) színergiája (1+1>2) is komoly lehetőség. A klasszikus őrzési, egyházi hitéleti és a komoly műfajú alkotások világán kívül sokkal nehezebb a költség-kór probléma feltárása, különösen a közművelődés területén. (A budapesti művelődési otthonok gazdasági elemzése is bizonyítja a költség-kór létezését; lásd: Margitai, 2010/a és b.)

4.) A klasszikus jóléti közgazdaságtan szerint a *negatív externáliák* kezelése állami beavatkozással lehetséges. *E tanulmányban az imént említett költség-kór és az externáliák (a pozitívról a funkcióknál lesz szó) értelmezése jelenti a kulcsfogalmakat.* Ezért is hívom fel a figyelmet Tóth J. János tanulmányára (Tóth, 2008), amely az elméleti alapvetésen túl a negatív externáliákat tárgyalja.

Szenyezés és virágoskert. Ám ezek között nem szól a negatív kulturális externáliákról, mint pl. az elbutító kereskedelmi média, amelynek járványa immár a közszolgáltatira is áterjedt; vagy a piaci giccs mérhetetlen burjánzása. Ezek *kulturális elszegényedéshez* vezetnek, tehát a társadalom szellemi, lelki, pszichikai leépülését generálják, s ezzel az ellenálló képességet és vállalkozókedvet rombolják. Mindez *ok* az állami beavatkozására. A pozitív externáliák viszont már a célokhoz tartoznak...

Szenyezés és virágoskert

„A gazdaság, környezet és társadalom viszonyával foglalkozva az ember óhatatlanul beleütközik a külső gazdasági hatás fogalmába. Externalitásról beszélünk, ha a kérdéses gazdasági aktivitás olyan résztvevőt (harmadik személyt) is érint, aki nem vesz részt a piaci tranzakcióban... Ennek tankönyvi példája a vízzennyező vegyi gyár, amely negatív módon befolyásolja az alvízi halászatot (termelési jellegű negatív externália), vagy a szomszéd virágos kertje, amely szép kilátást biztosít számomra is (fogyasztáshoz kapcsolódó pozitív externália).

A közgazdaságtan ezzel a másodlagos jelentőségűnek tekintett technikai jellegű fogalommal ragadja meg mindazokat a jelenségeket, amelyek során a gazdasági-piaci folyamatok „túlcsoordulnak” a közgazdaságtan alapvető törvényein és modelljein. Multidiszciplináris nézőpontból azonban éppen ezért érdekes ez a fogalom...

...elvilleg lehetséges olyan gazdasági-piaci tranzakció, amely *nyereséges, de az összes érintett szempontjából összességében káros.* Hasonló logika alapján juthatunk el a *veszteséges, de az összes érintett szempontjából összességében hasznos* tevékenység fogalmához...

Extern hatás esetében olyan személyek jóléte nő vagy csökken, akiknek az adott gazdasági ügylethez nincs közük (sem nem termelők, sem nem vásárlók).

„A külső gazdasági hatások döntő vonása, hogy vannak olyan javak, amelyeket az emberek értékelnek ugyan, de nem piaci adásvétel tárgyai. Nincs piaca a korai hajnali hangos zenélésnek, az olcsó szivar füstjének vagy a szomszédnak, aki szépen gondozza a virágoskertjét.” [Idézi Varian munkáját] A filozófusok előtt azonban közismert, hogy az előre nem látott, nem szándékolt hatások és következmények gyakran sokkal fontosabbak, mint az előre tervezett szándékos következmények. Ezzel kapcsolatban elég, ha csak a következő fogalmakra utalok: láthatatlan kéz (Adam Smith), ész csele (Hegel), célellentétes cselekvés (J. P. Sartre). Ezek a fogalmak arra hívják fel a figyelmet, hogy minden cselekvésnek lehetnek olyan nem szándékolt eredményei és következményei, melyek az objektív világ részévé válva, alapvetően módosítják az eredeti szándékokat.” [Tóth, 2008.]

A beavatkozás funkciói (céljai, szerepei):

1.) A leginkább szemléletes példára, az 1970-es években, Kuti Éva hívta fel a figyelmet; Jánossy Ferenc egyik sziporkázóan szellemes tételéről van szó. *Hajótöréskor az egyik szigetre két matróz vetődött. Egy másik, ugyanolyan adottságú szigeten egy matróz és egy pap kötött ki. Az előző tönkrement, az utóbbi felvirágzott, mert a pap jól imádkozott a matróz munkájáért...*

A költészeti, a filozófiai, kultúraelméleti szokásos, emelkedett érvek lényege:

„Nem szükséges, hogy én írjak verset, de szükséges, hogy vers írássék, különben meggörbülne a világ gyémánttengelye.” (Nagy László). Mert nem arról van szó, hogy lehet nyelv és művészet, kommunikáció és viselkedés-kultúra nélkül élni, de minnek...; hanem az állítás az, hogy *nem lehet ezek nélkül élni, mert elsodornak, felszívóznak, sőt elpusztítanak más kultúrák.*

Az ilyen érvelések halmazába sorolható az, hogy a szekularizáció ellenhatásaként egyre inkább terjedő *spiritualizmus* is igényeket fogalmaz meg. És pedig a nem mérhető, lelki és szellemi jóléti szolgáltatások négy szektoros (költségveté-

si, profit, nonprofit, háztartás), ezen belül állami finanszírozása érdekében.

2.) Az 1970-es évektől világszerte elkezdődött művelődés- avagy kultúra-gazdaságtani elemzések próbálták összegyűjteni és kimutatni a kultúra gazdasági hatásait, mint pl. az alábbiak:

– *A gazdasági tevékenységekkel kapcsolatos álláspontokra való hatás.* Ahhoz, hogy az ember megtanulja az értelmes életet, az „élet művészetét”, megtalálja a célszerű értékítéletet, a tudatos választást, abban a művelődés jelentős segítségére lehet. A kultúrának a gazdaságra gyakorolt eme funkcióját *értékelő-szabályozó effektusnak* nevezték.

– *A kultúra általános hatása a gazdaságra.* A művelődés jelentős mértékben hozzájárulhat az egyén egyensúlyához, ezáltal a társadalom tagjainak gazdasági tevékenységében az intenzitás és a termelékenység növelésének feltételévé válik. Ezt a kultúrának a gazdaságra gyakorolt stabilizáló effektusaként értelmezték.

– *A művelődés kedvezőbb szellemi és lélektani légkört teremt a tudomány új eredményeinek fogadásához, alkalmazásához.* Ez a kultúrának a gazdaságra gyakorolt stimulációs effektusa.⁵

Az elemzők a kultúra szabályozó, stabilizáló és stimuláló hatása mellett azt is feltételezték, hogy a művelődés *motiváló gazdasági effektus*, különösen az intézményrendszerével szorosabb kapcsolatban álló gazdasági tevékenységekre. Ilyen például a kulturális eszközök (és elsősorban a tömegkommunikációs eszközök) gyártása, forgalmazása; az idegenforgalom; a kulturális javak külkereskedelme. A *van-ból a kell-re* következtettek, s azt javasolták, hogy a *céltudatos művelődéspolitikát* törekedjen arra, hogy a fogyasztók igénykálóján a kulturális fogyasztásra kedvezőbb átcsoportosításokat érjen el. A kulturális szférához kapcsolódó gazdaságpolitikai igény tehát azt szorgalmazta, hogy az adott társadalmi modellben nőjön a kultúra jelentősége és funkciója.

Többen hangsúlyozták, hogy a kulturális ráfordítások hatékonyságát úgy mérhetjük, hogy a célok összességét a ráfordításokhoz viszonyítjuk. A kulturális fejlődés gazdasági feltételeivel foglalkozó kutatások során a jövedelem-képződés és az elosztási viszonyok elemzésére figyeltek. A kulturális fogyasztás törvényszerűségeinek megismeré-

5 Ezek a megállapítások az 1960-as évek végének és az 1970-es éveknek a termékei; lásd: Koncz [1981] kötetben pl. *Novotny* munkáit. Akkor a főirányú közgazdászok vagy nem figyeltek erre, vagy lenézték ezeket a megfontolásokat. Ma erről szólnak Scitovsky és Sen művei; az ennek hiányában keletkező veszélyekre hívja fel a figyelmet Huntington.

séhez a szabadidő és a fogyasztói igényeskála vizsgálatára koncentráltak.

A hagyományos gazdasági szemlélet (ráfordítások és ugyanolyan mértékegységben mérhető eredmények összevetése) itt nem elegendő. A *színház jó reprezentatív modell.* Egyrészt produktuma nem ölt olyan anyagi formát, mint például a könyv vagy a film, így tipikusan az anyagi javakban nem megtestesülő szolgáltatásokat reprezentálja. Másrészt a színházi szolgáltatás térítésköteles; így mód van a ráfordítások és bevételek összevetésére, valamint a ráfordítások és a hatókör közötti összefüggések felderítésére. Harmadrészt a színház gazdálkodó egység, így összevetésre ad alkalmat az anyagi javakat előállító szervezetekkel. És *végül* az új kultúráközvetítők és más tényezők hatására érzékelhető a látogatottság csökkenése, így a finanszírozás problémái különösen erősen jelentkeznek.

3.) *A közjavak* teóriájában gondolkodók szerint a *közjó érdekében* akar és kell, hogy akarjon tenni az állam a kultúrában is. Először is *megmaradni.* Ehhez pedig a jogrenden, oktatáson és a közszolgálati médián (valamint a nem közszolgálati sajtó és tömegkommunikáció orientálásán) keresztül értékelően kommunikálni kell. A felfogás, megértés, interiorizálás kulturális kérdés, tehát az ilyen értelmű megmaradásban is döntő a művészeti, kulturális, közművelődési intézmények és a civil szervezetek szerepe. („Az önszerveződő civil világ tartja hátán a mindenkori államot...”)

Hasonlóan közjóság és közcél az *örökség hatékony őrzése és működtetése, tehát: ha már van, akkor szolgáljon.* Itt kell igazán figyelni a szétfolyó fagyalt veszélyére (lásd: Koncz, 1989) és kalkulálni a komponens hatással: egy tíz komponenses gyógyszer nincs, ha csak kilenc komponens van jelen!

4.) Ugyancsak funkció, cél a *költség-kör ellensúlyozása*, tehát a létezésén túl a kiterjedés és a terjedési sebesség bemérése. Azt tapasztaljuk, hogy a kór elburjánzása esetén a leggyakoribb reakció az állami tevékenység csökkentése, az intézmény bezárása és eladása. (Kivonul az állam...) Csakhogy: a résen nem a lakossági vagy vállalkozási szféra nyomul be, hanem a kulturális elszegényedés és ezzel együtt a belső és külső korlidércnek, az ön- és közpusztításnak való kiszolgáltatottság. Ez a belső etnikai problémákat is felerősíti és egyre inkább a külső hatalmi beszívargás számára nyit teret!

5.) Míg az előzőek kényszerből fakadó, az okokból következő funkciók, a *pozitív externáliák* az ideológiailag megalapozott, tudatos szándékú, határozott állami cselekvés céljai. A legtágabb halmazból indulva, valamely határozott koncep-

ció, jövőkép, stratégia, terv, projekt és program érdekében, a központi állam és/vagy az önkormányzat megfinanszírozó vagy hozzájárul a finanszírozáshoz. Egyre többen hangsúlyozzák azt, hogy a közművelődés lekötötte a magával mit kezdeni nem tudó, inaktív tömegeket, tehát „mérhetetlen” a prevenció jelentősége és haszna. Érzékelhető és egyre lényegesebb lehet a közművelődés szerepe a cigányság kultúrájának, életmódjának elfogadása és a kultúrák (viselkedésmódok, magatartások) harmonizálása terén. Tehát vessük el a cigányság asszimilálásának, sőt integrálásának koncepcióját és a kultúrák harmonizálására törekedjünk. Ebből a fenti halmazokon át eljuthatunk a közös munka (útszél tisztítás), a közös falunap (együtt ebédelés...), a közös istentisztelet (együtt úrvacsorázás...) államilag (is) támogatott programjához...

A munkanélküli tömegek (elsősorban az ebben nevelkedett fiatalok) veszélyesek, különösen, ha a pillanatnyi többségtől eltérő kultúrájuk. Kulturális kínálattal lehet és kell lekötöni őket és kulturális eszközökkel lehet és kell orientálni a lehetséges munkavállalást. Egyrészt tehát arról van szó, hogy a segélyezéshez kell a cirkuszi játék is. Másrészt viszont az új magatartási- és játékszabályok megteremtése és megértetése a cél. Ha a segélyhez nincs cirkusz, jön az alkohol, a drog, az erőfitogtató rombolás és a gyilkolás. A beavatkozás személytelen eszköze a média, a személyes eszköze viszont a közművelődés intézmény és tevékenység rendszere.

Itt emlitem az állami/önkormányzati agitációt, propagandát és önfelmutatást, reprezentációt is, amely nem csak szükséges rossz, de pozitív externalia is lehet.

6.) A tömegtársadalom rétegeinek lehetséges jövőorientált nevelése (pl. egészségügyi felvilágosítás, szemtelés fékezése, nemzeti identitás őrzése, kulturált magatartás, tolerancia), kritikus helyzetekben való irányítása (katasztrófa, járvány) és a prognosztizált változásokra való felkészítése (klímaváltozás, migráció, EU csatlakozás és integráció) a médian kívül döntően közművelődési feladat és lehetőség. Nem csak a jóléti és az e felé tartó gazdaságokban, de a szegény országokban (pl. Brazília, India, Kuba) is kialakult az *élmény-gazdaság*. A vásárok, fesztiválok, népnünpélyek, parádék, sportrendezvények, egyházi ünnepek, mega-rendezvények hatalmas tömegeket és pénzeket megmozgató iparágai állami erőket is lekötnek: közbiztonság, köztisztaság, közegészségügy... Továbbá: közvetlen, közvetett és rejtett módon rászorítják az államot a részvételre – a vezetők személyes megjelenésétől (tehát: állami pénzbe kerülő idő és utazás...)

a csurran-cseppen állami és alapítványi támogatásokig, illetve a máshol elszámolt költségeikig. Az *élmény-gazdaság, mint a pozitív externalia lehetősége mérlegelendő és kihasználható az állam szempontjából*.

7.) A közművelődés állami finanszírozása melletti nevelési, kulturális érv az oktatást megelőző, erősítő és kiegészítő, tovaryűrűző hatás. Milyen hangszeren játszik? Ezt legátfogóbban a pszichológiai közgazdaságtan megalkotója, Scitovsky Tibor fogalmazta meg, a stimulációs effektus bemutatásával. „Az unalom gyógyszere a műveltség... A nagy kérdés az, hogyan lehet az embereket arra ösztönözni, hogy a jótékony hatású tevékenységeket előnyben részesítsék a kártékonyakkal szemben, méghozzá önszántukból válasszanak így – hogyan lehet rábírnunk a lakosságnak azt az egyre nagyobb részét, amelynek több az ideje és energiája, mint amennyit fel tud használni, hogy ezt a fölösleges időt és energiát a zenének, a festészetnek, a színjátszásnak, a sportoknak vagy más pozitív foglalatosságoknak szentelje, s ne a kábítószereknek, az utcai hangoskodásnak, a gorombaságnak, az erőszaknak.” [Scitovsky, 1990., 235. old.] Scitovsky Tibor szerint tehát az örömtelen gazdaság, az anyagilag fejlett társadalmak unalma ellen és helyett a kultúra gyakorlása (alkotása és befogadása) segíthet. Ez Fukuyama és Sen következtetése is: a hatalmas, ázsiai munkanélküli tömegek anyagilag fejletlen világá esetében. Mindezzel irányultságában egyezik az új megközelítések, tehát az etikai-, a human-, a pszichológiai-, a spirituális – stb. gazdaságtanok megoldási javaslatá is. (Lásd László, 2005.)

Milyen hangszeren játszik?

„...fiatalok voltunk, egy barátom közgazdász akart lenni. Felkereste az akkor már nyolcvan felé járó híres közgazdászt, Heller Farkast, a határháson-elmélet megalkotóját. „– Professzor úr, én közgazdász szeretnék lenni, milyen úton induljak el? – Milyen hangszeren játszik? – Sajnos semmilyenen... – Akkor menjen el és két év alatt tanuljon meg tűrhetően zongorázni. Amikor ez megvan, akkor jöjjön vissza, és akkor megadom a további útmutatásokat.” Vagyis még a látszólag olyan szikár tudomány, mint a közgazdaságtan is, elsősorban a valamiféle „ritmikai-melodikai” törvényszerűségekről, mondhatnám, „esztétikai” szükségszerűségekről, az emberi természetben működő törvények mindig újra helyreállítandó összhangjáról szól. Mert az látszik, hogy a zseniális, ám pusztán racionális közgazdasági elméletek öt-tíz-harminc évig működnek, aztán hirtelen összeomlanak. De hát mindezt jól tudta már Kung Fu ce is: a kínai birodalomnak nagy államférfiakra van szüksége, mond-

ta, ehhez pedig jó iskolák kellene, ahol elsősorban táncot, éneket, zenét tanítanak! Így képezték aztán a mandarinokat, akik kétezer évig tényleg elég jól elvezették a kínai birodalmat, mert a tánc, az ének és a zene – így tanították a régiek – a kozmosz harmóniáit (Püthagorasz: a Szférák zenéje) jeleníti meg az emberi testben és lélekben. [Vekerdy Tamás: A kiszikkasztott értelem esélyei. In: Bán László: Száz év múlva a Titanic-állandó. 21 beszélgetés a jövőről. Budapest, Saxum Kiadó, 2009, 93-94. old.]

Függelék

a Koncz, 2010/b. tartalomjegyzéke:

Bevezetés

1. Fogalmak értelmezése

1.1. Elméleti megközelítések

1.2. Jogszabályi definíciók és hatásvizsgálatok

2. Rendszerváltó közművelődés

2.1. „A beszédcselekvés színterei” (1945-1989)

2.2. Finanszírozási jellemzők (1945-1989)

2.3. Mi lett volna, ha... Örökség és változások (1989-1993)

2.4. Sirám-irodalom, tanulmányok és a mérés problémája

3. A közművelődés jellemzői és finanszírozása

3.1. Ki, mit, hogyan finanszíroz?

3.2. Közművelődési tendenciák (1990-2009)

3.3. A közművelődés közfinanszírozása (1990-2009)

4. Az állam szerepe a közművelődés finanszírozásában

4.1. Elméleti dimenziók: okok és funkciók

4.2. Javaslatok: eszmecserék, elemzések, döntések és kutatások

5. Hivatkozott irodalom

6. Mellékletek

6.1. számú melléklet: Óváry István: A közművelődés-finanszírozás és stratégiák jogszabályi keretei

6.2. számú melléklet: Szín, 2009. 14/5. szám + CD

6.3. számú melléklet: Táblázatok

Irodalom

Augusztinovics Mária (szerk.) [1979]: Népgazdasági modellek a távlati tervezésben. Bp., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó

Állásfoglalás az államháztartási törvényjavaslat téziseiről. [1993] In: Magyar Kultúra, A Magyar Kulturális Kamara Lapja, II. évf. 11. szám, 39. old.

ÁSZ [2005]: Jelentés a helyi önkormányzatok közművelődési és könyvtári feladatellátásáról és finanszírozásáról. 2005. június, 80 old

ÁSZ [2005]: Az állam célszerű gazdasági szerepvállalása a XXI. század elejének globális gazdaságában. 2005. szeptember, 95 old.

ÁSZ [2009]: A felnőttképzési rendszerek hatékonysága nemzetközi összehasonlításban. 2009. október, 85 old.

Baán László (szerk.) [1997]: Magyarország kultúrája az ezredfordulón. Műhelytanulmányok. Bp., Média+Print

Benedek Mariann [2009]: Az állam szerepe a kultúrában – a kultúrára fordított közpénzek felhasználása. In: Babiczky László (szerk.) [2009]: *Sub fehé Rosa A kultúráért*. Bp., Kulturaközvetítők Társasága, 63-72. old.

Baumol, W.J., – Bowen, W.G., [1965]: On the Performint Arts: the Anatomy of their Economic Problem. In: The American Economic Review. Papers and Proceedings, 2. sz. 495-503. old.

Baumol, W.J. – Bowen, W.G., [1966]: Performing Arts – the Economic Dilemma: a Study of Probleme Common to Theatre, Opera, Music and Dance. New York, Twentieth Century Fund

Báger Gusztáv [2006]: Programalapú költségvetés. In: Pénzügyi Szemle, 51. évf., 3. szám, 281-301. old.

Bárdosi Mónika – Lakatos Gyuláné – Varga Alajosné [2004]: A kultúra helyzete Magyarországon. Találkozások a kultúrával 4. A Bp., Magyar Művelődési Intézet, 123 old.

Beke Pál [1987]: Művelődési otthonon innen és túl. Bp., Művelődéskutató Intézet

Beke Pál [2001]: Méltóságkereső. Önéletrajz és szakmatörténet. Bp. Epl editio plurilingua

Bujdosó Dezső [1988]: Társadalmi lét és kultúra. A kultúraelmélet paradigmaváltása. Bp., Kossuth Könyvkiadó

Bujdosó Dezső – Vörös Gizella (szerk.) [2000]: Kultúraelmélet. A kultúra gazdaságtana. Bp., ELTE BTK Kulturális Menedzserképző Program

Daubner Katalin – Horváth Sándor – Petró Katalin (szerk.) [2000]: Kultúra-gazdaságtani tanulmányok. Bp., Aula
Drabancz M. Róbert – Fónai Mihály [2005]: A magyar kultúrpolitika története 1920-1990. Debrecen, Csokonai Kiadó, 262 old.

Dudás Katalin [2004]: Kísérlet a községek 2002. évi kulturális és közművelődési kiadásainak becslésére. In: Szín Közösségi Művelődés, A Magyar Művelődési Intézet folyóirata 9/3. május, 33-43. old.

Dudás Katalin [2005]: Kísérlet a helyi önkormányzatok közművelődési és kulturális kiadásainak meghatározására, mérlegbeszámolójuk alapján. In: Szín Közösségi Művelődés, A Magyar Művelődési Intézet folyóirata 10/1. február, 18-38. old.

Dudás Katalin – Lágler Péter (szerk.) [2007]: Helyi érték – Fejlesztéskutatói esettanulmányok. Bp., Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus, 419 old.

Enyedi György, Keresztély Krisztina (szerk.) [2005]: A magyar városok kulturális gazdasága. Bp., MTA Társadalomkutató Központ, 221 old.

Fukuyama, F. [2000]: A Nagy szétbomlás. Az emberi természet és a társadalmi rend újjászervezése. Bp., Európa Könyvkiadó

G. Fűrulyás Katalin

[2004/]: Résztanulmány „A közművelődést érintő jogszabályok hatásvizsgálata” c. kutatáshoz. In: Szín Közösségi Művelődés, A Magyar Művelődési Intézet folyóirata 9/3. május, 44-55. old.

[2005/a]: Egyedül a „kiszilágban”. Népművelői vélekedések új feladatokról, lehetőségekről, fejlesztésekről, önállóságról. Bp., Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus, 66 old.

[2005/b]: Második résztanulmány „A közművelődést érintő jogszabályok hatásvizsgálata” c. kutatáshoz. In: Szín Közösségi Művelődés, A Magyar Művelődési Intézet folyóirata 10/1. február, 7-17. old.

[2007]: Polgármesterek és népművelők. Polgármesterek és népművelők vélekedése a települések, a kistérségek közművelődéséről. Bp., Magyar Művelődési Intézet, 74 old. Giddens, Anthony [1995]: Szociológia. Bp., Osiris Kiadó, 771 old.

Gombár Csaba [1997]: Miért jó a pályázati rendszer? In: Kultúra és Közösség. December, 77-80. old.

Gyenes Edina [2005]: Olvasási szokások. Találkozások a kultúrával 5. Bp., Magyar Művelődési Intézet, 131 old.

György Péter [2007]: A hely szelleme. Bp., Magvető, 324 old.

Hargitai Lajos [1982]: Gondolatok a közművelődés vállalozási lehetőségeiről. In: Valóság, 8. szám

Harsányi László (szerk.) [1991]: Programkölségvetés és elkönyvelt pénzalapok. Bp., Gazdaságkutató Intézet

Harsányi László [1997]: Miért rossz a pályázati rendszer? In: Kultúra és Közösség. December, 81-86. old.

Hunyadi Zsuzsa:

[2004/a]: A művelődési házak közönsége, helye, szerepe a kulturális fogyasztásban. Találkozások a kultúrával 1. Bp., Magyar Művelődési Intézet, 77 old.

[2004/b]: A fesztiválok közönsége, helye, szerepe a kulturális fogyasztásban. Találkozások a kultúrával 2. Bp., Magyar Művelődési Intézet, 36 old.

[2004/c]: A budapestiek kulturálódási szokásai. Találkozások a kultúrával 3. Bp., Magyar Művelődési Intézet, 124 old.

Huntington, S. [1998]: A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása. Bp., Európa Könyvkiadó

Inkei Péter-Koncz Gábor-Pöcze Gábor [1985]: Az oktatás diverzifikációja Magyarországon. Bp., Országos Pedagógiai Intézet

Jánossy Dániel [2008]: A költségvetési fegyelem biztosítása itthon és külföldön. In: Pénzügyi Szemle, 53. évf. 2. szám, 225-234. old.

Jánossy Dániel [2010]: A kulturális szolgáltatások közfinanszírozása. Állami Számvevőszék Kutató Intézete. Budapest, 2010. május, 77 old.

Jánossy Ferenc [1975]: A gazdasági fejlődés trendváltásáról. Bp., Magvető Könyvkiadó

Karikó Sándor (szerk.) [2006]: Gazdaság és/vagy kultúra? Bp., Gondolat Kiadó, 257 old.

Keynes, J. M. [1965]: A foglalkoztatás, a kamat és a pénz általános elmélete. Bp., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó

Koncz Gábor [1981]: A művelődésgazdaságtan szakirodalmi. Bp., Statisztikai Kiadó Vállalat

[1984/a]: Színház – hátrányos helyzetben. Statisztikai-gazdasági elemzés 1978-1982. I. rész In: Színház, 5. szám 39-46. old.; II. rész In: Színház, 6. szám, 39-46. old.

[1984/b]: ~, Káposztás Ferenc – Monigl István: A kulturális szféra tervezése. Bp., Tankönyvkiadó, 206 old.

[1989]: A tábori konyha és a szétfolyó fagyalt esete; avagy elég-e több pénz a kultúrára? In: Társadalmi Szemle, 12. szám, 22-29. old.

[2000]: A művelődés-gazdaságtantól a kultúra-gazdaságtanig. Szubjektív kutatás-történeti és szakirodalmi áttekintés. In: Daubner Katalin, Horváth Sándor, Petró Katalin (szerk.): Kultúra-gazdaságtani tanulmányok. Bp., Aula, 346-361. old.

[2002/a]: Művelődési otthonok: komplex elemzés, 1945-1985. Avagy: „...a jó gyakorlat törvényre emelését gyorsítsuk meg...” In: Szín. Közösségi Művelődés. A Magyar Művelődési Intézet Folyóirata, 7/1-2. szám, február-április, 15-54. old., www.mka.hu / Írások, beszédek

[2002/b]: Rendszerváltó közművelődés. In: Új Holnap, Tél, 134-157. old., www.mka.hu / Írások, beszédek

[2004/a]: A közművelődés gazdasági kutatásának kezdetei Magyarországon, 1974 és 1989 között. Ph.D. értekezés, Debreceni Egyetem, 355 old. Megtalálható: Debreceni Egyetem Könyvtára. Lásd: [2010/c]

[2004/b]: „... Mélyes mély a nemrég...” Vázlat a kultúra fogalmáról. In: Szín. Közösségi Művelődés. A Magyar Művelődési Intézet folyóirata, 9/3. szám, május, 56-71. old., www.mka.hu / Írások, beszédek

[2005]: A kultúra mai finanszírozási szisztémája Magyarországon. In: Szín. Közösségi Művelődés. A Magyar Művelődési Intézet folyóirata, 10/6. szám, december, 38-47. old. www.mka.hu / Írások, beszédek

[2006/a]: Csomópontri közművelődés. In: Balipap Ferenc (szerk.): Az illegitim andragógusképzés megteremtője. In memoriam Durkó Mátyas 1926-2005. Budapest, Magyar Művelődési Intézet, etc, 211-215. old.

[2006/b]: Mecenatúra, közvetett-, láthatatlan- és rejtett finanszírozás a kultúrában. In: Szín. Közösségi Művelődés. A Magyar Művelődési Intézet folyóirata, 2006. december, 11/6., 16-19. old., www.mka.hu / Írások, beszédek

[2007/a]: ~, Németh János – Szabó Irma Ph.D. (szerk.): Közművelődési fogalomtár (minőségfejlesztési és pályázati munkaanyag). Bp., Oktatási és Kulturális Minisztérium Közművelődési Főosztálya, 86 old.

[2007/b]: Merre van előre? Kulturális nemzetstratégia. In: Szín. Közösségi Művelődés. A Magyar Művelődési

- Intézet folyóirata, 2007. június, 12/2-3., 67-75. old., www.mka.hu / Írások, beszédek
- [2010/a] (szerk.): Kálvin 500. A Napút folyóirat 2010. 9. (november) száma
- [2010/b] (szerk.): A magyarországi közművelődés helyzete, különös tekintettel a közfinanszírozásra. Tanulmány az Állami Számvevőszék Kutató Intézete megbízása alapján. Budapest, 2010. február, 88 old. + 34 old. melléklet
- [2010/c]: A közművelődés gazdasági kutatásának kezdetei Magyarországon, 1974 és 1989 között (PhD-értekezés, Debrecen, 2004). Budapest, Napkút Kiadó, 273 old.
- Kosáry Domokos* [1980]: Művelődés a XVIII. századi Magyarországon. Bp., Akadémiai Kiadó
- Kovalcsik József* [2003]: A kultúra csarnokai. A közösségi művelődés szinterei. Utópiák, mozgalmak, társadalomszervezés: a művelődési otthonok kialakulása. Második kiadás. Bp., Epl editio plurilingua, 938 old.
- Kozma Tamás* [1977]: A kultúrafogalom értelmezései a polgári társadalomkutatásban. In: Népi kultúra – népi társadalom. X. kötet. Bp. Akadémiai Kiadó, 279-306. old.
- Köves Tamás* [2009]: „A kultúra pénze, a pénz kultúrája” konferencia. In: Babiczky László (szerk.) [2009]: *Sub fehér Rosa A kultúráért*. Bp., Kultúrárközvetítők Társasága, 181-190. old.
- Közművelődési Stratégia 2007-2013*. Oktatási és Kulturális Minisztérium Közművelődési Főosztály [2007]. In: Szín. Közösségi Művelődés. A Magyar Művelődési Intézet folyóirata, 12/4 szeptember, 2-26. old.
- Kreatív sokszínűség*. [1996]: *A Kultúra és Fejlődés Világbizottságának jelentése*. Bp., Osiris, Magyar Unesco Bizottság
- Kroeber, A.L. – Kluchohn, C.* [1952]: Culture. A Critical Review of Concepts and Definitions (Kultúra. Kritikai áttekintés a koncepciókról és a definíciókról.) Papers of the Peabody Museum of American Archeology and Ethnology Vol. 47., No.1.
- Kulturális modernizációs program – 2006. december 13.* [2007]. In: Szín. Közösségi Művelődés. A Magyar Művelődési Intézet folyóirata, 12/2-3, június, 13-24. old.
- Kuti Éva*:
- [1986/a] (szerk.): Az infrastrukturális ágazatok gazdaságtana. Bp., Művelődéskutató Intézet
- [1986/b]: Művelődés és információgazdaság, információ és művelődésgazdaságtan. In: Tanulmányok az információgazdaságról. KSH – OMIKK, Budapest, 150-156. old.
- [1989]: A kultúra támogatásának új rendszere felé? In: Kultúra és Közösség, 3. szám. 3-12. old.
- [1991]: A költségvetés mostohagyvermekei. A művészetek és a közművelődés költségvetési kapcsolatai. Bp., Gazdaságkutató Intézet
- Kuti Éva – Marschall Miklós*:
- [1985/a]: A kultúra finanszírozási rendszerével szemben támasztott követelmények és a finanszírozás elvi lehetőségei. Bp., Művelődéskutató Intézet
- [1985/b] (szerk.): Művelődés-gazdaságtani tanulmányok. Bp., Művelődéskutató Intézet
- [1985/c]: Valódi és áldilemmák a kultúra finanszírozásában. In: Valóság, 6. szám, 83-93. old.
- [1985/d]: A kulturális szféra és a tervezettség érdekviszonyai (Művelődésgazdaságtani kutatások 1980-1984). In: Kultúra és Közösség, 6. szám, 3-11. old.
- [1986]: A kultúra finanszírozásának elmélete és gyakorlata. Művelődésgazdaságtani áttekintés. In: Kuti Éva (szerk.): Az infrastrukturális ágazatok gazdaságtana. Bp., Művelődéskutató Intézet, 41-70. old.
- [1991]: Ki finanszírozza a kultúrát?. In: Társadalmi Szemle, 3. szám, 15-24. old.
- Lágler Péter* (szerk.) [2008]: Tér, mező és forrás. Tájékozódás társadalmi térben, kulturális mezőkön, a forrásoknál. Bp., Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus és Kultúrpoint Iroda, 171 old.
- László András*: Spirituális gazda(g)ság. In: Varga Csaba (szerk.) [2005]: Metaelmélet, metafizológia. Nagykovácsi, Stratégiakutató Intézet Kht. 199-214. old.
- Lelkes Orsolya* [2005]: A szabadság íze: boldogság, vallás és gazdasági átmenet. In: Századvég, Új Folyam 38. szám, 2005. 4. szám., 57-90. old.
- L. Simon László* [2007]: Versenyhátrány a (kulturál)politika fogságában. Bp., Kortárs Kiadó, 231 old.
- Magyar Kulturális Kamara Államháztartási Szakértői Bizottsága* [1993]: Állásfoglalás az államháztartási törvényjavaslat téziseiről. In: Magyar Kultúra, 1993. Második évf., 11. szám, 39. old.
- Margitai Katalin* [2010/a]: Kulturális tendenciák a fővárosban – kiadvány. www.bmknet.hu/szakmai_hirek/Friss/További_tartalom, 2010. 02. 13. Az írás egy változata olvasható a Szín 14/5. számához csatolt CD-n, a Budapestről szóló file-ban.
- Margitai Katalin* [2010/b]: A közművelődési intézmények, szervezetek helyzete és a változások fő tendenciái Budapesten. (Elemzés a 2005. és a 2008. évi közművelődési statisztikai jelentések alapján.) Budapesti Művelődési Központ. www.bmknet.hu, 2010. 02. 11.
- Markarjan, E.* [1971]: A marxista kultúraelmélet alapvonalai. Bp., Kossuth Könyvkiadó
- Maróti Andor* (szerk.) [1980]: Forrásmunkák a kultúra elméletéből. Szöveggyűjtemény. Bp., Tankönyvkiadó
- Maróti Andor* [1984]: Tanulmányok a művelődésről. Budapest, Művelődéskutató Intézet, 179. old.
- Maróti Andor* [1994]: A művelődésemélet alapjai. Pécs, Janus Pannonius Tudományegyetem, 129 old.
- Maróti Andor* [2010]: A műveltség-fogalom változásai. In: *Török József* (szerk.) [2010]: Közművelődési Nyári Egyetem 1999-2008. Válogatás a 10 év előadásaiból. Szeged, Csongrád Megyei Népművelők Egyesülete, 131-139. old.

Marschall Miklós:

[1983]: Gondolatok a gazdaság és művelődés néhány összefüggéseiről két könyv nyomán. In: Kultúra és Közösség, 4. szám, 93-111. old.

[1984]: A kulturális szféra fejlesztése, finanszírozása és a szocialista tervgazdaság érdekviszonyai. Doktori értekezés. Bp. Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem

[1987]: ~, Köles Sándor: Lehetőségek a kultúra finanszírozásában. In: Kultúra és közösség, 3-4. szám, 167-176. old.

[1989]: A mecénás szerepében: a nyugati piacgazdaságok vállalatai. In: Kultúra és Közösség, 3. szám, 64-78. old.

[2010]: A kultúrafinanszírozás nemzetközi modelljei és trendjei. In: Török József (szerk.) Közművelődési Nyári Egyetem 1999-2008. Válogatás a 10 év előadásaiból. Szeged, Csongrád Megyei Népművelők Egyesülete, 441-449. old., lásd még: www.szinigazdasag.hu

Mátrai László [1977]: A kultúra történetisége. Válogatott tanulmányok és cikkek. Bp., Gondolat

Musil, R. [1977]: A tulajdonságok nélküli ember. Bp., Európa Könyvkiadó. I. kötet

Németh János István [1996]: A kultúra üzenete 1.0 Budapest, MMI-Mikszáth Kiadó, 174 old.

Országos Népművelési Konferencia [1970]: Rövidített jegyzőkönyv. Népművelési Propaganda Iroda

Óváry István [2010]: A közművelődés-finanszírozás jogszabályi keretei. Oktatási és Kulturális Minisztérium, kézirat, 13 old.

Pomian, Krzysztof [1991]: Közép- és Kelet-Európa történelmi sajátosságai. In: Nagyvilág, XXXVI. évf., 11. szám, november, 1588-1600. old.

Radnai György (szerk.) [1986]: Áru-e a kultúra? Bp., Kossuth Könyvkiadó

Radnai György [1986]: a költségvetés mostohagyermekai. In: Tervgazdasági Fórum, 2. szám

Sárközy Tamás [2006]: Államszervezetünk potenciazavarai. A betegség okai, a beteg állapota, a gyógyulás útjai. Javaslat egy hatékonyabb és modern kormányzati szervezet kialakítására. Bp., Hvgorac Lap- és Könyvkiadó Kft., 226. old.

Sen, A. [2003]: A fejlődés mint szabadság. Bp., Európa Könyvkiadó

Scitovsky Tibor [1990]: Az örömtelen gazdaság. Gazdaságéletkeltani alapvetések. Bp., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 235. old.

Stark Antal [2007]: Nemzetgazdaságunk és államháztartásunk a rendszerváltás után. Gépírat, Bp., Oktatási és Kulturális Minisztérium, 84 old. + 33 táblázat

Stark Antal [2008]: Kultúra és finanszírozása. In: Pénzügyi Szemle, 53. évf. 1. szám, 64-82. old.

Szalai Ákos [2005]: Az egyházpolitika gazdaságtana. Állam és egyház viszonya a jóléti közgazdaságtan eszköze-

ivel. In: Századvég, Új Folyam 38. szám, 2005. 4. szám., 3-56. old.

Szerdahelyi István (szerk.) [1980]: A kultúra fogalmáról. Bp., Kossuth Könyvkiadó

Szilágyi Ákos [2004]: A kultúra (el)tartása. In: 2000 Irodalmi és Társadalmi Havi Lap, 16. évf., különszám, 5-24. old.

Talata-Dudás Katalin [2009]: Kulturális intézmények a 30000 fő alatti településeken. In: Szín. Közösségi művelődés. A Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus folyóirata, 14/4. szám, augusztus, 4-84. old.

Tasnádi Attila (szerk.) [2003]: A Nemzeti Kulturális alapprogram 10 éve. Bp., NKA

Thoma László [1986]: Tézisek művelődéspolitikai gazdálkodásunk alakulásáról. In: Gazdasági fejlődés, kultúra, ideológia. Gazdaság és társadalom a nyolcvanas években Magyarországon. II. Bp., MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete. 225-247. old.

Tóth I. János [2008]: Az extermália új dimenziója. In: Magyar Tudomány, 5. szám, 593-602. old.

Tóth Zsóka – Újfalusi Gábor (szerk.) [2009]: A Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus Évkönyve, 2009. Bp., Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus, 220 old.

Török József (szerk.) [2010]: Közművelődési Nyári Egyetem 1999-2008. Válogatás a 10 év előadásaiból. Szeged, Csongrád Megyei Népművelők Egyesülete, 575 old.

Vitányi Iván:

[1977]: (szerk.) A tudományos kutatások eredményeiből leszürrhető tapasztalatok a kultúra távlati fejlesztési tervének kidolgozásához. Bp., Népművelési Intézet

[1981]: Társadalom, kultúra, szociológia. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 317 old.

[1983]: Vitairat a mai magyar művelődésről. Bp., Gondolat Könyvkiadó

[1985]: Egyharmad ország. Tanulmányok. Bp., Magvető Könyvkiadó

[2005]: Kultúraelméleti és művelődésszociológiai írások. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Kar, 424 old.

[2006]: A magyar kultúra esélyei. Kultúra, életmód, társadalom. Budapest, MTA Társadalomkutató Központ, 327 old.

[2009]: Közösség-művelődés. In: Szín. Közösségi Művelődés. A Magyar Művelődési Intézet folyóirata, 14/2, április 4-7. old.

Zavarkó Mihály [2005]: Nagyvárosi kultúrafinanszírozás az ezredfordulón – a szakfelügyeleti jelentések tükrében. In: Szín. Közösségi Művelődés. A Magyar Művelődési Intézet folyóirata, 2005. február, 10/1., 39-49. old.

Zelnik József [1993]: Táplálnunk kell a reményt. In: Magyar Kultúra. A Magyar Kulturális Kamara lapja. II. évf. 11. szám, 1. old.